

Поет і жандарм.

Третя книжка історичного журналу „Голос Мануашаго“ принесла надзвичайно цікаві „Замітки г. л. В. Дубельта“. Хто уявляє собі постати всевидючого колісця „начальника Ш-го отділення“ за Миколаївських часів, той не може пройти повз цю інтимну скажу так, сповідь людини, що так багато заважила на вазі історичної долі російського й українського письменства і хто зацікавиться, не пожадує часу, витраченого на перечитання згаданих „Заміток“. Це справжній „философське досуги“ жандарма з колишніх лібералів та масонів. Жандарма, що йшов на свою службу з думкою, що він „достоїнств уваження“, а його професія „самая отличная, самая благородная в світі“. Єжели, наприклад, я, не м'явшає в д'їла. Отношення до внутрішньої поліції, буду опорою б'ївннх, зашитою нежданнх; ежели я, д'ївствую открито, буду заставлять отдавать справедливость угнетенннх, буду наблюдать, чтобы въ м'їстахъ судебныхъ давали тяжобннмъ д'їламъ прямое и справедливое направление—тогда ч'їмъ назовешъ ты меня?“—запитує на початку своєї жандармської кар'єри генерал свою жінку, що благала його не йти в жандарми. Це писалося р. 1830. Та дїяльність не заборидася розв'язати сантиментальнї мрії Дубельта, що не скинув був ще тоді свого масонського минулого до останнього рубчика, а з другого боку, очевидно, мав перед очима й ту знамениту хустку, якою жандарми повинні були утратити „какъ можно больше слезъ“... „Ш-му отділенню“ й начальникови його довелось робити як-раз ту саму роботу, од якої він ніби тікав так; „д'їла, относящїяся до внутрішньої поліції“, збробилися спеціальністю вважного генерала. в якій він поводився з надзвичайною лютістю. А що з „утерих сліз“, то дописує загалом справу Кирило-Мефодієвського братства або Петрашевщин, щоб зважити цнну цим жандармським сантиментам. Коли кому й доводилося „утратити слезы“ в „Ш-мъ отділеннї“,

то хїба відомоюму Бугларінові, що йменував Дубельта по-просту „отемь-командиромъ“ і приймав од його не тільки ласку, а й „отеческія внушенїя“. Якъ відомо, „отець-командиръ“ ставив нїодї цього плідну в курток носом, як спїяваного на школі шкляр... І от „отець-командиръ“ перед Бугларіновим та „нижайшїй рабъ“ перед своїм шефом гр. Бенкендорфом розфилософствувався в заглиблених мурлах своєї кабінету!

Для нас особливо цікаво те, що поміж такими філософськими перлами персидьдівного жандарма, як от: „пусть небо накажетъ меня голомъ страданїя за минуту, въ которую умышленно оскорбю ближняго“ („Г. М.“, стор. 132), або „иностранцы—это галы, которыхъ Россїя отогр'їбаетъ своимъ солнышкомъ, а какъ отогр'їбеть, то они выплудятъ и ее же кусаютъ“ (стор. 133)—поміж такими документами, що свідчать не тільки про „вочух“, як яка зав Каратиница, а й про іслуху натуру, маємо досить широко характеристичну Шевченка! Жандарм і поет! суддя—ї підсудний! Кат—ї катований! Таку картину, коли жандарм пускається на „критику“ художнї творів, не часто зустрінеш... Дубельт провадив с'їлство в справі кирило-мефодїєвщї. Якъ знаємо з споминів Куліша, й Костомарова, він не тільки не втягався з кишені знаменитої хустки, а поводився підчас допитів занадто погубляльському: кричав, тупотїв ногами, лявляв найпоганими словами, нахвалявся покарати обвинувачених на смерть і т. и. Не гребував він і підступством та фальшивими об'їянками усилнх милостей, коли б обвинуваченї призначили „по ширости“. Особливо, як й переракує Костомаров, несправляю поводився Дубельт з Шевченком і нїби-то мав промовити до Костомарова: „Гарне було б те товариство, до якого належав нї Шевченко!“. І не легко зрозуміти: р'їштя підсуднихъ буди все-таки дворян. як не-як—люде вищого кола, а Шевченко ж „музикъ“, то як же jinakше мїг з ним поводитися „отець-командиръ“ з одного боку і „нижайшїй рабъ“ з другого!... Долю

підсуднихъ, що підписував Дубельт, ми знаємо. І знов же найгірше дісталося Шевченкови! Якъ гірко було йому в неволї, можемо наочно дізнатися з того, що він зважився написати листа до найгіршого свого ворога, до того ж таки Дубельта. Лист отой маємо в двох редакціях: у першій, червої, Шевченко приймає на себе незалодїні провини^{*)}, але до чести Шевченка треба додати, що першого листа він написав не послас, а обмежився дуже коректним листом, в якому крдком наболїлого серця прохає тільки „одной великой милости—позволения рисовать“^{**)}. Звичайно, всеслїпий генерал не зглянувся на зворушнве благодіяння поета й людини, покараної над усіма міра, й навіть не відповів ані словечком. Не зглянувся навіть тоді, коли за Шевченка прохало його начальство. Оренбурзькому губернаторові, гр. Перовському, як той обстав за Шевченка, Дубельт одповів, що рано ще прохати у царя п'їльди для Шевченка^{***)}. Це „рано“ пролунало вже тоді, як Шевченко три роки покутував свої незалодїні провини!

От сїльки зважив Дубельт у життї генїального поета. Погляньмо ж тепер, як „отець-командиръ“ думає про людину, якї стїльки лиха наков'є. Ось переклад слів у слово, відповідного мїся за „Замітокъ“.

Сїчень 1862 року. Ось як тепершїи освїчені люде, а надто літератори, обманюють публіку й навіть самого царя! Є думка на пам'ятнїку тисячолїття Россї показати в барельєфї людей, що своїми великими вчинками сприяли славі держави Россійскої, і між ними поставлено Тараса Шевченка. Наші літератори умудрили („ум'їли“) надати шїй особї якогось-то блиску,

^{*)} Це звет у друкованихъ авданнхъ (двв. „Гора Т. Шевченка“, т. П. СІВ. 1911, стор. 362) позначено: „къ 2-мъ. Що його призначено дїла Дубельта, бачимо з того, що не тільки зміст, а й до-їля фразъ булавалю повторенї в надрукованому на 363 стор. звет до Дубельта“.

^{**)} „Гора Т. Шевченка“, т. П, стор. 363.
^{***)} „Бїлєвска Старина“, 1898, III, 422—423.

якого вона цілком не варт. Літературна вартість цїєї викрїмної людини („ничтожного человека“) складається з сїкільох малоросійських пісень та повістей, написаних старовинним малоросійським нарїччям, якого тепер майже нїхто не розумїє. Не думаю, щоб п'ївні та повісти справдї могли сприяти славі Россї, а тим часом Шевченкови приятелї, малоросїи чоловіка з п'ять-шість, встигли надати його нїчкїмому „стихотворенїю“ (8 с) такої ваги й так запевнати правдивість, що їхня думка про це-то думка усього громадянства, що втягли образ („дикт“) Шевченка на пам'ятнїку тисячолїття.— Шевченка я знав особисто, але нїколи не мав з ним п'їлях (ї) знання, отже сїм думати, що мій прасуд про його буде безстороннїй. Про першу половину його життя прочитайте у його некролоді,—звїдїть побачите, що це був син селянина, що всяка заохота („принужденїє“) до наук та праці була важка йому і весь молодий свїй вік він одривав від у волопости, п'їявти та злодійств. Якось навчився він малювати, але як малював? Я його малюнок бачив, де мїша хотівають (?). Проволочившись по свїтах до 30 (!) років, пробув він до С.-Петербургу й зловув прихильність небіжчиків графа Вельгорського та Жуковського, що прихильність здобути було не трудно, вони, дай їм Боже царство небесне, в чистотї й добротї серць своїх, немов жива ще Татїана Б'їрїсївна Потемкина, в кожному погащенї („мерзавцї“), навіть у кожнїм розбїшншї бачили тільки вешащу людину й через те за його клопотались. Вельгорський та Жуковський прихилили небіжжю цариню Олександру Федоровну і всю царську родину, щоб зїбрати якусь суму на вилку Шевченка з крїпаштва. Цариня зробила йому таке добро і як же він оддячав своїй добродїїні? Р. 1847 викрито серед деяких малоросїян змову проти правительства,

вони намїрялись одірвати Малоросїю од Россї. На чолї змови стояли: Гулак-Артемовський (sic), людина дурна, але багачирь, то, виходить, змовляв користнїм, затеклїм слав'янофіл, що нїкого, окрїч Кирила Мефодїя не шанував, потїм Куліш і надто (!) його дружина, Андруський, Костомаров, Шевченко і ще, не пам'ятаю, хто. Цї панове хотїли зробити в Малоросїї самостїйну державу й вернути („отдвинуть“) її до часів гетьманщини та гайдамаччини, тобто до часів розбїшнштва й грабунку, раз-у-раз користнїм людем безхитнїм. Переглядаючи папери цих панів, знавдїно в Шевченкови портфель поганю зроблених найнеморальнїших малюнків, зроблених карикатурою на особ царської фамилі, а особливо на саму цариню, і найнепритойнїшї вїршї на її величїсть. Коли запитано Шевченка—що це?—він одказав: „звидїтьсь, більш не буду!“ Князь Орлов прозав їх товариство українофілами і року 1847 їх позасїмано в усїкї далекї губернї. Тепершїи царь помиував Шевченка, він вернувся до Петербургу й покинув шити, бо (!) дописав до воднякї й помер. Треба було бачити Шевченка, уявїть людину середню азїет, досить огрядну з обличчям залухнїм од п'їштва, усїя його брїдка зверхнїсть („отвратительная наружность“)—була найгубїша та нестерпана, розмова мужнїшка, в п'їтухїю домі сором було б його за дворнїка держати, і от цього чоловіка встигли українофіли виставити в славу, честь і окрасу Малоросїї і п'їбу з громадської згоди образити й забруднити його образом пам'ятнїку тисячолїття Россї.

Як бї за таких оказїй попередити, нїж остаточно рїшати, звелено було обертаїрї, щоб довідатися, мовля, про всї тазнїни („подноготной“), то нашї рїфмоткачї (sic) не могли-б так перекручувати правду й так нахабно одурвувати правдивість.

Я певен, що як-би царь опе-
знав, то звелів-би зняти одю груд-
ку болота з ясного, чистого об-
личчя Росії й натомісьць посадити
якусь достойну особу, яких Мало-
росії не бракує *).

Ось тут вилилась уся жандармська
філософія, етика й правдолюбність.
„Отець-командир“, що зник мати
справи з літераторами Булгаринського
типу, певна річ мусів ненавидіти Шев-
ченка, що не забував про свою люд-
ську гідність навіть у лабетах „Ш-го
отдѣлення“ та його достойного началь-
ника. Зненависть так і бєс з одих
огидних рядків, а разом і щире диву-
вання, що образом „мужика“ забруд-
нено пам'ятника! І щоб оправдати це,
пущено потьоки брудних наклепів та
безсоромної неправди. Дубельт, що сам
провадив слідство й сам робив допити
братчикам, запевняє раптом, що „ні-
коли не мав ніяких зносів“ з Шев-
ченком! Дубельт критикує художні
твори! Дубельт виступає навчителем
моралі і вдячності!. Це вже одно мо-
же занадто характерно для філософа
в жандармському мундирі, але ще на-
хабніша та брехня, на яку пустився
цей оригінальний прихильник пись-
менства. За причину кари на Шев-
ченка він виставляє Шевченкову нев-
дячність: його, мовляв, царська роди-
на з кріпацтва визволила, а він малю-
вав непристойні нариски на своїх
доброчинців. Тим часом у всьому слід-
стві не знаходимо й малого сліду про
те, що у Шевченка знайдено „якісь
політичного змісту малюнки, скрізь
мова тільки про „саміє деракіє сти-
хи“, а вже-б „Ш отдѣлення“ не поми-
лувало-б і не покрило „злочинця“. Та
й сам Шевченко про своє визволення
та причини заборони малювати подає
зовсім певні відомості. „Бездушному
сатрапу і наперснику царя, — пише
він у щоденних записках, — *пригрез-
лось*, що я освобождень отъ крѣпост-
ного состоянія и воспитанъ на счетъ
царя, и въ знакъ благодарности нари-
совалъ карриатуру своего благодѣ-
теля. Такъ пускай, дескать, казнится

неблагодарный! Откуда *эта неслышная
басня* — не знаю. Знаю только, что она
мнѣ не дешево обоилась. Надо дум-
ать, что басня эта сплелась на кон-
фирмации, гдѣ въ заключеніи пригово-
ра сказано: „строжайше запретить пи-
сать и рисовать“. Писать запрещено
за возмутительные стихи на малорос-
сійскомъ языкѣ. *А рисовать и само вер-
ховный судья не знаетъ, за что запре-
щено* *). „Я въ жизнь мою ничего не
рисовалъ преступнаго, свидѣтельствую
Всемогущимъ Богомъ!“ ***) — пише Шев-
ченко в згаданому листі вже до само-
го-ж Дубельта. І завжди, коли торка-
вся Шевченку заборони малювати, він
щиро дивується, за що його ця кара
спостигла, тим часом, як заборону пи-
сати він сам розуміє й поясняє. І це
вже одно коштовніше нам, ніж усі
брудні вигадки Дубельта й К^о.

Наприкінці варто згадати про долю
Шевченкового образу на пам'ятнику
тисячоліття. Треба думати, що автор
проекту пам'ятника, відомий Мике-
шин, справді мав на мислі поставити
там і Шевченка, інакше не зняв-би
надаремно такого гвалту добре в цих
справах освідомлений начальник „Ш-го
отдѣлення“. І його гвалт улучив, як
видко, куди треба: образом Шевченка
„не забруднено“ пам'ятника, — його
там поміж письменниками не знаходи-
мо. І що до цього, то можемо хіба
лиш подякувати Дубельтові, що не
дав поєднати українського поета з
пам'ятником офіційальної Росії: занад-
то-бо далеко стоять вони один од дру-
гої.. Цікаво ще зазначити, що тепе-
рішній гвалт проти неофіційального
вже пам'ятника Шевченкові та пи-
сання якого-небудь архимандрита Ан-
тонія в „Земщині“, або Запорозжя в
„Нов. Времени“ — не зовсім оригі-
нальні. Чудовий прототип мають вони
в наведеній тут писанині „самого“
Дубельта.

Сергій Єфремов.

*) „Голосъ Минушаго“, 1913, III, 169—171.

*) „Твори Т. Шевченка“, т. II, стр. 157.

**) Ibid., 363.